

В заключение — несколько мелких замечаний.

С. 55. Латин. *mortuus* не может быть возведено к *mortus (как и слав. *мрътевь*). По-видимому, перед нами — контаминированная форма с суффиксальными *-t-* и *-v-* (в целом ряде индоевропейских языков для этого слова засвидетельствованы основы **mor-t-* и **mor-v-*).

С. 114. Греч. *μεθίημι* не содержит корня **met-* (лит. *mesti*), а состоит из приставки *μεθ* (α)- и глагола *ίημι* 'бросать'.

С. 183—185. Гипотетически реконструируя для глагольного корня **es-* значение 'жить', автор затем переносит это предполагаемое значение на корень **bhū-* и (исторически) интерпретирует предложения типа *tėvas buvo linksmas* как когда-то означавшие примерно '*tėvas gyveno linksmas*'. Между тем, корень **bhū-* семантически реконструируется как 'расти' → 'становиться' → 'быть' (ср. с. 183), и едва ли правомерно даже при самых глубоких реконструкциях приписывать ему значение глагольного корня **es-*.

С. 201. Перевод греч. οὐκ ἀγαθὸν πολυχοιρανίη как '*negėra viešpatavimas daugeliui*' дает смысл, расходящийся с гомеровским.

В обширном и тщательно составленном списке литературы, быть может, следовало бы поместить старые, но не потерявшие своего значения фундаментальные работы А. Лескина и Г. К. Ульянова, в которых детально рассматривается целый ряд вопросов словообразования и функционирования причастий.

Совершенно очевидно, что сделанные мною замечания не затрагивают основных положений и выводов автора или же носят дискуссионный характер. В целом книга В. Амбразаса — несомненный успех автора. Она, безусловно, станет настольной книгой каждого специалиста по историческому синтаксису литовского и других индоевропейских языков.

Ю. Откупщиков

Palionis, J. *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*. — V.: Mokslas, 1979. — 320 p.

Lietuvių literatūrinės kalbos istorija yra viena jauniausių lituanistikos šakų. Iš lietuvių kalbos istorijos ji išsiskyrė tik pokario metais, Tarybų Lietuvos aukštosiose mokyklose pradėta dėstyti tik 1951 m. Šiandien visuotinai pripažįstama, kad lietuvių literatūrinės kalbos istorija turi savo tyrimo objektą, kategorijas ir metodus. Kasmet iškeliami ir tyrinėjami literatūrinės kalbos istorijos faktai plečia ir gilina lietuvių literatūrinės kalbos raidos „mechanizmo“ dėsningumą vaizdą. Bendrame lituanistikos laimėjimų fone literatūrinės kalbos istorija turi jau gausių ir įvairių mokslinio tyrimo rezultatų.

Vienas žymiausių lietuvių literatūrinės kalbos istorijos specialistų, produktyviausių jos tyrinėtojų yra J. Palionis, daugelio mokslinių straipsnių ir publikacijų, monografijos „Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a.“ (V., 1967), „Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos įvado“ (V., 1964; II leid. 1976) autorius, J. Jablonskio „Rinktinių raštų“ dvitomio (V., 1957—1959) parengėjas. Recenzuojamame vadovyje „Lietuvių literatūrinės kalbos istorija“ J. Palionis pateikia savo literatūrinės kalbos istorijos kurso, jau daugiau kaip trisdešimt metų dėstomo Vilniaus universiteto lietuvių kalbos ir literatūros specialybės studentams, mokslinį ir pedagoginį patyrimą. Pratarmėje pažymėjęs, kad senojo laikotarpio lietuvių literatūrinės kalbos raidai nušviesti panaudojo minėtą monografiją apie XVI—XVII a. raštų kalbą, vėlesnėms jos problemoms aiškinti — daugelį kitų autorių kalbinių ir filologinių darbų, vadovėlio autorius teisingai rašo, kad lietuvių literatūrinės kalbos dėsningumai dar nepakankamai ištyrinėti: trūksta dalies literatūrinės kalbos paminklų monografinių studijų, atskirų periodų apibendrinamųjų darbų. Tačiau, kaip neretai esti, mokymo poreikis sunku suderinti sinchroniškai su tyrimo rezultatais. Čia ne visuomet pasiekiamo reikiamo eiliškumo: pirma tyrimai, paskui — jų apibendrinimas. Priešingai, dėstymo poreikiai užbėga už akių ir verčia ieškoti

išeities. Vadovėlio autorius pažymi, kad „tik-tai gyvas praktikos reikalas vertė imtis uždavinio – parengti respublikos aukštųjų mokyklų lituanistams dėstomo privalomojo lietuvių literatūrinės kalbos istorijos kurso apmatų“ (p. 3). Tačiau galima drąsiai pasakyti, kad šie apmatai atauti paties autoriaus kruopščių tyrinėjimų medžiaga ir argumentuotomis išvadomis ir dėl to šiandien gerai atstoja visą be-maž puspenkto šimtmečio apimančios lietuvių literatūrinės kalbos istorijos kursą, kurį, ži-noma, gilins, tikslins ir tobulins dar ne viena kalbos istorikų karta.

Trumputis (p. 5–10) įvadas apie lietuvių literatūrinę kalbą ir jos raidą, jos istorijos ob-jektą ir uždavinius baigiamas lietuvių literatū-rinės kalbos periodizacijos schema ir jos etapų lakonišku apibūdinimu. Periodizaciją autorius grindžia pačios literatūrinės kalbos sistemos es-mingiausių kitimų principu. Beje, tai iš esmės sutampa su likusiais dviem, vadovėlio autoriaus nuomone, ne tokiais svarbiais principais, kaip 1) svarbesnių tautos, literatūrinės kalbos kū-rėjos, gyvenimo atmainų (= etapų?) ir 2) tau-tos literatūros, ypač grožinės, plėtojimasis, ku-rie, pasakytume, savo ruožtu dar ir chronolo-giškai sutampa su lietuvių tautybės peraugimu į naciją ir su jos tolesnės raidos etapais. Visa literatūrinės kalbos istorija skiriama į du lai-kotarpus: 1) Lietuvių literatūrinė kalba ikina-cionaliniu periodu (XVI–XVIII a.) ir 2) Lie-tuvių literatūrinė kalba nacionaliniu periodu. Pastarajame skiriami dar 4 smulkesni laikotar-piai: 1) lietuvių literatūrinė kalba XIX a. pir-mojoje pusėje ir viduryje (ligi 1883 m.), 2) lie-tuvių literatūrinė kalba XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje (1883–1919 m.), 3) lietuvių literatūrinė kalba buržuazijos valdymo metais (1919–1940 m.) ir 4) lietuvių literatūrinė kal-ba tarybinės santvarkos metais (nuo 1940 m.). Ši periodizacija dabar visuotinai įsigalėjusi. Vis dėlto įvade pasigestume detalesnio pagrin-dinių literatūrinės kalbos istorijos kategorijų (**kalbos paminklas, norma, normalizacija** ir jos **principai, normų kodifikacija, stabilizacija** ir pan.) aiškinimo. Tiesa, jos išsamiai nušvies-tos minėtame autoriaus „Literatūrinės kalbos

istorijos įvade“, tačiau skaitytojui būtų patogiau rasti jų nusakymą ir vadovėlyje.

Kelios aplinkybės daro lietuvių literatūrinės kalbos istoriją sudėtingą, sunkina suvokti jos raidos visumą. Mūsų literatūrinė kalba pradėjo kurtis mažne vienodu laiku Rytų Prūsijoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, tačiau skirtingoms valstybėms priklausančiuose lie-tuvių gyvenamuose plotuose kaip skirtingų religijų platinimo priemonė. Jos raidą įvairiais periodais Rytų Prūsijoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje veikė nevienodos visuomeni-nės-politinės bei kultūrinės sąlygos, dėl kurių literatūrinė kalba pergyveno kilimo ir smuki-mo, atgimimo ir nykimo etapus. Tik Lietuvoje, didžiausiame teritorijos ir margiausiame tar-mių atžvilgiu plote, ji išaugo iki lietuvių socia-listinės nacijos žmonių bendravimo priemonės. Iš šių aplinkybių kylanti mūsų rašto paminklų gausybė (vien feodalizmo laikotarpio lietuvių raštijos objektą sudaro 1352 spausdintos pozi-cijos), jų funkcinė, stilistinė, tarminė ir kitokia įvairovė leidžia įsivaizduoti literatūrinės kalbos istorijos tyrimų problematikos apimtį.

Visos lietuvių literatūrinės kalbos istorijos kaip lituanistikos šakos ir mokymo disciplinos generalinė linija, šerdis yra jos norminimo is-torija. Visų kalbos sistemos lygmenų normos formavimasis, įsitvirtinimas ir galutinė stabi-lizacija (kitai – kodifikacija) – štai recen-zuojamojo veikalo programa. Gal dėl to, kad senasis ikinacionalinis mūsų literatūrinės kal-bos periodas geriau išnagrinėtas, o gal dėl to, kad jis – artimesnis autoriaus širdžiai, abiem periodams skiriama maždaug vienodai vietos. Bet tam, kad normos (o ji – anaipol nesusta-barėjęs daiktas) raida būtų ne tik konstatuoja-ma, registruojama, bet ir paaiškinama kalbos funkcijomis, J. Palionio knygoje, be pagrindi-nių temų – rašybos, skyrybos, fonologinės, morfologinės, sintaksės, leksikos ir frazeolo-gijos normos istorijos senajame literatūrinės kalbos raidos periode – randame skyrius: Literatūrinės kalbos ir tarmių santykis (§ 71), Literatūrinės kalbos stiliai (§ 12), Pirmosios lietuvių kalbos gramatikos ir žodynai (§ 13).

Skyriuje apie XVIII a. lietuvių literatūrinę kalbą Lietuvoje randame nemaža naujo. Kaip žinome iš literatūros istorijos, šis laikotarpis dėl savo turinio paprastai apibūdinamas kaip „peklaknygių“ amžius, o jo raštų kalba – kaip feodalinis-bažnytinis žargonas, makaroninis stilius ir pan. Nors vadovėlyje ir paliekamas bendras tradicinis laikotarpio apibūdinimas, iš dėstymo matyti, kad to meto literatūrinės kalbos prieštaravimų būta kur kas gilesnių. To meto raštų kalboje rungėsi du pradai: knyginis, svetimas, verstinis prievartinės asimiliacijos pradas stelbė, gožė liaudinių raštų kalbos pagrindą. Atsparą tamsiajam periodui, prievartinei raštų kalbos asimiliacijai sudarė XVIII a. besikurianti bažnytinė koinė. Šalia anoniminės 1737 m. gramatikos, kurios apžvalga atspindi teorinį to meto lietuvių kalbos tyrinėjimo lygį, koinė rodo pažangesniųjų to meto rašto darbininkų pastangas neatitrūkti nuo rašytinės kalbos tradicijų, priešingai – remtis liaudies šnekamąja kalba.

Palyginti su Lietuva, literatūrinės kalbos ugdymas XVIII a. Rytų Prūsijoje davė kur kas reikšmingesnių rezultatų. Čia vyko M. Merlino pradėtoji diskusija apie literatūrinės ir liaudies kalbos santykį, atsirado spausdintų ir nespausdintų lietuvių kalbos gramatikų ir žodynų (F. V. Hakas, P. Ruigys, J. Brodovskis ir kt.), pagaliau čia turime ir beletristinio stiliaus viršūnę – lietuvių pasaulietinės literatūros pradininko K. Donelaičio kūrybą. Visa tai vadovėlyje giliai išanalizuota, nurodyta šio etapo reikšmė vėlesnei literatūrinės kalbos raidai.

Nacionalinio savo raidos laikotarpio pradžioje (bent iki pirmojo imperialistinio karo) lietuvių literatūrinė kalba reiškėsi tiek Lietuvoje, tiek ir Rytų Prūsijoje. Tačiau pastarojoje, A. Šleicherio ir F. Kuršaičio gramatikose bei žodynuose palikusi nenykstantį kalbos paminklą, kaip estafetę perdavusi „Aušrai“ aukštaičių vakariečių šneka pagrįstą fonologijos bei rašybos sistemą, lietuvių literatūrinė kalba dėl suintensyvėjusios vokiečių germanizacinės politikos nunyko ir 1919–1940 m., galima sakyti, nesugebėjo sudaryti analogo literatūrinei kalbai Lietuvoje. Tuo tarpu čia, XIX a. pabaigo-

je–XX a. pradžioje formuojantis lietuvių buržuazinei nacijai, pietinių vakarų aukštaičių tarmės, labai artimės Rytų Prūsijos rašomosios kalbos tarnei, pagrindu intensyviai kūrėsi lietuvių nacionalinė literatūrinė kalba.

Šis etapas neįsivaizduojamas be autoritetingiausio to meto lietuvių literatūrinės kalbos normintojo Jono Jablonskio. Tik šio mūsų kalbininko veiklos (beje, trukusios išties keturis dešimtmečius) dėka nusistojo tradicinė vakarietiška jablonskinė rašyba, buvo diegiamos vieningos kaitybos ir sintaksinės normos, nuo svetimų apnašų valoma ir kitų tarmių elementais, vertiniais ir tinkamai asimiliuotais tarptautiniais žodžiais gausinama literatūrinės kalbos leksika. Ne mažesnės reikšmės kalbos norminimui turėjo taip pat K. Būgos istorinės leksikologijos, etimologijos tyrinėjimai, rašybos darbai. Toliau autorius nurodo, kad ir kiti kalbininkai ir žymiausieji rašytojai (P. Cvirka, V. Mykolaitis-Putinas ir pan.) teisingai suprato lietuvių kalbos raidą, ir apibūdina ją indėlių į atskirų sričių norminimą.

Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, pakito literatūrinės kalbos funkcijos, o tai pareikalaavo naujų raiškos priemonių. Dabartinė lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos raida, tebestovinti ant tvirtų jablonskinės norminimo tradicijos pamatų, bet jais anaipol neapsiribojanti, šiandien tenkina išaugusius socialistinės lietuvių nacijos susižinojimo poreikius.

J. Palonio „Lietuvių literatūrinės kalbos istorija“ – tai ne tik literatūrinės kalbos norminimo siaurąja prasme istorija. Autorius parodo, kaip (tiesa, kiek pavėluotai, palyginti su raštų kalbos kūrimosi pradžia, bet lygiagrečiai su jos norminimo pastangomis) Rytų Prūsijoje ir Lietuvoje atsirado pirmosios lietuvių kalbos gramatikos ir žodynai ir kaip juose atsispindėjo to meto raštų kalbos santykis su šnekamąja kalba, raštų kalbos vartosenos lingvistinis vertinimas, kokią reikšmę ir įtaką turėjo gramatikos ir žodynai tolesnei kalbos sistemos raidai, kokią reikšmę šiandieninei normų kodifikacijai turi naujieji moksliniai akademiniai norminamieji veikalai (gramatikos ir žodynai). Antrojoje vadovėlio dalyje išdėstyta ne tik kal-

bos lygmenų vartosenos kaita normų kodifikacijos kryptimi, bet ir teorinių pažiūrų į atskirų kalbos lygmenų vartoseną, tos vartosenos principus, kalbos norminių reiškinių šaltinių apžvalga, A. Šleicherio, Fr. Kuršaičio, A. Baranausko, J. Juškos, K. Jauniaus, J. Jablonskio, K. Būgos darbų reikšmė literatūrinės kalbos norminimo raidai.

Iš vadovėlio skyrių matyti įvairių tarmių „pasiūla“ eiti literatūrinės kalbos pagrindu. Kone 350 metų kiekvienas autorius rašė savo gimtąja tarme, nors drauge nesistengė izoliuotis, o priešingai – savo šnektą papildydavo kaimyninių šnektų elementais (M. Mažvydas, M. Daukša). Vėliau ne vienas autorius (D. Poška, M. Akelaitis) bandė piršti savo tarmę ir bendresnei literatūrinės kalbos vartosenai. Tokie bandymai ieškoti „aukso vidurio“, tarmės, kuri patenkintų ir didesnio skaitytojų būrio, ne tik vienos šnektos, poreikius, būdavo kartais panašūs į šnektų reiškinių „mišrainę“. Tačiau tai tik dar sykį rodo generalinį kalbos norminimo kelią – kalbos pagrindu tampa kuri viena tarmė, jos lygmenys. Istorinės-ekonominės sąlygos lėmė, kad lietuvių literatūrinės ir pagaliau nacionalinės kalbos pagrindu tapo pietinių vakarų aukštaičių tarmė, kurios vartosenos tradicija eina nuo XVI a. Rytų Prūsijos raštų, K. Donelaičio, A. Šleicherio ir Fr. Kuršaičio iki J. Jablonskio „Lietuviškos kalbos gramatikos“ (1901 m.).

J. Palonio vadovėlis – tai ir kalbos funkcinių stilių atsiradimo, iškilimo ir įsigalėjimo istorija. XVI–XVII a. raštuose monopolį turėjęs bažnytinis stilius maža vietos tepaliko grožinės literatūros ir kanceliarinio stiliaus elementams. XVIII a. raštuose turime beletristinio stiliaus viršūnę – K. Donelaičio originalią pasaulietinę kūrybą kaip atsvarą verstinei ankstesniųjų religinių raštų kalbai. Nuo XIX a. vidurio ir antrosios pusės bažnytinis stilius užleido savo pozicijas beletristiniam, moksliniam, publicistiniam, kurių kiekvienas reikalavo savų raiškos priemonių.

Vadovėlyje, kaip to reikalauja mokymo programa, literatūrinės kalbos atskirų aspektų raida „atvedama“ prie loginės pabaigos, t. y.

prie šių dienų kalbos vartosenos. Anksčiau (§ 46) apžvelgęs LKP spaudos vaidmenį, autorius apibūdina lietuvių kalbos raidos dėsningumus naujomis sąlygomis. O jos Tarybų valdžios metais literatūrinei kalbai plėtotis ir norminti kur kas palankesnės. Šiandien literatūrinės kalbos ir tarmių sąveikai būdinga tai, kad tarmės niveliuojasi, pamažu leisdamos įsigalėti literatūrinei kalbai. Iš mūsų gyvenamojo laikotarpio kalbos aspektų, rodos, plačiausiai nušviesti leksikos kitimas ir stilių evoliucija. Nors, žinoma, kitų kalbos lygmenų normos pakitimai tarybiniais metais nėra tokie akivaizdūs, kaip leksikos, tačiau vis dėlto gaila, kad jie specialiai neišryškinami ir neaptariami. Iš dalies tai skaitytojo gal ir neturėtų stebinti. Aprašyti dabartinę vartoseną pagal atskirus aspektus, rodos, nebūtų sunkiausias darbas, bet kaip nustatyti, kas yra šios dienos lietuvių kalbos fenomenas, o kas atkeliavo iš protėvių per 400 lietuvių literatūrinės kalbos raidos metų? Juk dabartinės lietuvių kalbos sistema – tai ne tik fonologijos, kirčio, leksikos ir sintaksės inovacijos, bet ir šių lygmenų paveldėtas pagrindas. Dėl to, matyt, neatsitiktinai kol kas šiuolaikinės lietuvių literatūrinės kalbos vartosenos aspektai ir sunkiau paklūsta tyrinėjimams, ir apibūdinami tik bendriausiais bruožais. Vadovėlyje jos norminimo visuma lyg ir vainikuoja literatūrinės kalbos kultūros kėlimo darbą, kurį tarybiniais metais dirba jau ne pavieniai kalbininkai entuziastai, o valstybės įstaigos ir kvalifikuotų specialistų kolektyvai.

Iš J. Palonio „Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos“ norint galima pasidaryti atskirų kalbos sistemos lygmenų norminimo istoriją. Bene ryškiausia būtų leksikos norminimo istorija. Sudėję krūvon visa tai, kas sakoma vadovėlyje apie lietuvių literatūrinės kalbos leksikos normą ir jos raidą nuo M. Mažvydo iki dabar, pamatytume, kaip ir kokių principų ir kriterijų formuojamas išaugo mūsų leksikos medis, šiandien gerai tenkinantis išaugusius visuomenės poreikius.

Vadovėlio autorius atskirų laikotarpių kalbos lygmenų raidą apžvelgia, pateikdamas faktų ir iliustracijų, svarstydamas raidos veiks-

nius ir jų veikimo rezultata, darydamas išvadas. Plačiau analizuoti kalbos ypatybes, nusakyti jų reikšmę savo meto ir vėlesniems raštams autoriui lengviau tų kalbos paminklų, kurie jau susilaukė tyrinėjimų. Tačiau tiek čia, tiek ir tais atvejais, kai autorius pats tyrinėjo tekstus ir darė reikiamas išvadas, kalbos reiškinių raidos tendencijas jis nusako ir matuoja literatūrinės kalbos istorijos veikaluose priimtais matavimo vienetais. Norminių (ir nenorminių) kalbos faktų vartosenos kiekybė apibūdinama tokiomis formulėmis, kaip „buvo labai išplitęs“, „turėjo tendenciją plačiai išsigalėti“, „dažniausiai pasitaikydavo“, „vartojimo sfera siaurėjo“, „gana retas jungtukas *jeib*“ ir pan. Žinoma, kad tokie apibūdinimai nėra nei preciziški, nei absoliučiai patikimi. Retai berasime ankstesnių tyrinėtojų ar paties autoriaus vieno ar kito kalbos reiškinių statistinę charakteristiką. Dažnokai nusiskųsdamas stoka specialių tyrimų, kurių išvadamis galėtų pasiremti (p. 56, 65, 75, 207, 254–255, 282), vadovėlio autorius priverstas vengti kategoriškesnių atsakymų, dėl to pateikia ne vieną galimą problemos sprendimo variantą, atsargiau formuluoja ir savo galutinę nuomonę. Gal tai ir nekenkia pačiam problemos nušvietimui, bet neabejotinai storina patį vadovėlį... Tačiau, nepaisant paties literatūrinės kalbos istorijos kurso „matavimo vienetų“ neapibrėžtumo, vadovėlio autoriaus suformuluotos dalinės ir bendresnės išvados yra tvirtos ir patikimos. Kurio nors kalbos aspekto normos raidos ir jos įsitvirtinimo dabartinėje vartosenoje argumentacijos patikimumą garantuoja ne vien meistriškas gausios faktinės medžiagos įvaldymas, jos analizė, taikliai parinkti kalbos reiškinių vartosenos iliustracijų pavyzdžiai, bet ir „antroji“ vadovėlio autoriaus kompetencija. Juk J. Palionis – lietuvių nacionalinės literatūrinės kalbos formavimosi laikotarpio, kalbos normintojo J. Jablonskio veikimo tyrinėtojas, todėl jam nesunku atsekti normos raidos projekciją iki mūsų dienų.

Kalbant apie recenzuojamą knygą kaip vadovėlį, galima būtų pareikšti ir vieną kitą pageidavimą dėl struktūrinių dalių santykio.

Jau buvome užsiminę, kad skaitytojui parankiau būtų čia pat ką plačiau sužinoti apie pagrindines kurso sąvokas ir kategorijas bei terminus. Pažymėtina, kad § 25 „Literatūrinės kalbos gryninimo tendencija“ pavadinimas per platus, nes šiame paragrafe kalbama bemaž išimtinai apie leksikos gryninimą. Matyt, dėl sintaksės ir ypač leksikos reiškinių pateikimo specifikos vadovėlio paragrafai, taip pat skyrelių dalys, susijusios su leksika ir sintakse, išėjo platoki. Tai iš esmės ne priekaištas, atvirkščiai, tuo reikia tik džiaugtis. Tačiau leksikos ir sintaksės aspektų pateikimą palyginę su § 50 „Literatūrinės kalbos stilių evoliucija“, matome tam tikrą pastarojo paragrafo fragmentiškumą; susidaro įspūdis, kad čia daugiau tezių negu dėstymo ir išvadų. § 26 pavadinimas „Gramatinė literatūrinės kalbos normalizacija“ kertasi su kitų kalbos aspektų norminimo aprašymo pavadinimais (nėra tokių pavadinimų, kaip „fonetinė normalizacija“, „sintaksinė normalizacija“, nors objektas greičiausiai yra).

Atskirų laikotarpių rašto paminklų kalbos ypatybių apžvalga rodo ir autorių – žodžio meistrų – indėlį į savo meto kalbos norminimą, jų reikšmę kalbos raidai ateityje. Vadovėlio skaitytojo akimis žiūrint, aprėpti kurio autoriaus kalbos ypatybių bendrybių ir skirtybių visumą, suvokti jo nuopelnus literatūrinės kalbos norminimui būtų lengviau monografiškai. Tačiau monografinė kalbos charakteristika pateikta tik K. Donelaičio (nors apžvelgti ir ne visi jo kalbos aspektai). Kadangi M. Mažvydas, M. Daukša, K. Sirvydas, S. Daukantas ar A. Baranauskas yra literatūrinės kalbos atskirų raidos etapų reprezentantai, jų raštų kalbos ypatybės išdėstytos kiekvieno laikotarpio ir įvairių kalbos aspektų aprašymo skyriuose. Suprantama, pats vadovėlio objektas – literatūrinės kalbos norminimo raida – reikalauja aspektinio dėstymo, kuris šiuo atveju gali kiek sunkinti medžiagos įsisavinimą.

Iš esmės prieštarauti vadovėlio autoriui dėl medžiagos dėstymo manieros būtų sunku, nebent vietomis pageidautume paprastesnių, artimesnių šnekamajai kalbai intonacijų. Vis dėlto vertindami vadovėlį prieinamumo, įtai-

gumo požiūriu, turėtume pasakyti, kad išėjo jis kiek sausokas. Kol neturime literatūrinės kalbos istorijos chrestomatijos ar kalbos studijoms skirto senųjų tekstų rinkinio, kol sunkiai prieinami lietuvių kalbos paminklų originalai, bent keliolika iliustracijų, senųjų tekstų faksimilės, žodynų ir gramatikų titulinį puslapių fotokopijos, gal ir viena kita didžiųjų mūsų kalbos normintojų ir tyrinėtojų nuotrauka – nebūtų nustelbusios autoriaus pasakojimo, o tik jį praturtinusios, pajvairinusios.

Didelis vadovėlio autoriaus ir redaktorių nuopelnas yra tai, kad knygoje itin stropiai reprezentuojamas grafikos pasirinkimas ir rašybos principų įvairavimas. Tai parodo tekstų rašybos diferencinius skirtumus ir rašybos normos raidą. Fonetikai, morfologijai iliustruoti visi pavyzdžiai rašomi originalo rašyba, tik beletristiniai tekstai transponuojami į dabartinę lietuvių kalbą (žr. pastabą p. 95). Taip pat transponuojamos ir leksikos bei frazeologijos iliustracijos (nors čia esama ir išimčių, p. 87–98). Iš nepastebėtų rašybos nenuoseklumų galima nurodyti, kad K. Sirvydo žodžiai turėtų būti rašomi *paklayduo*, *palayduo* (p. 44). p. 266 vietoj *i* turėtų būti *ī*. Korektūros klaida (p. 187. išn. 113) yra ir A. Baranausko „Kalbomokslio“, išleisto P. Sereikos rūpesčiu, data: turi būti 1896 m. Žodžio *taryba* reikšmę geriau iliustruoti junginiu „Liaudies deputatų taryba“ (p. 300).

Tarp gausybės leksikos iliustracijų neišvengta ir pasikartojančių, pavyzdžiui, p. 74 nurodoma, kad *vaštaka* „putpelė“ yra XVI–XVII a. jau nykęs žodis, o p. 75 ta pati *vaštaka* laikoma plačiau nepaplitusi ano meto literatūrinės kalbos vartosenoje bei J. Bretkūno dialektizmu. p. 153 nurodoma, kad L. Rėza dar 1824 m. vietoj *bekeris* teikė lietuvišką žodį *kepėjas*. Tuo tarpu p. 206 *bekeris* lyg ir priskiriamas prie XIX a. II pusės „būdingesnių inovacinių germanizmų“. Iš tikrųjų pavidalu *bekerė* šis žodis randamas ne tik K. Donelaičio raštų kalboje (žr. Kabelka J. Kristijono Donelaičio raštų leksika. – V., 1964, p. 60), bet ir XVII a. rankraštiniuose vokiečių–lietuvių

kalbų žodynuose, pvz., *Bekerė* Piragininkas (Lexicon Lithuanicum, p. 13), *Bekere, es.* Piragininks. Dūnininks (Fr. Pretorijaus „Clavis Germanico-Lithvana“, d. 1, p. 240). Apie naujadarą *spengtis*, siūlytą vietoj slavizmo *juška*, ir apie *stalinę* vietoj *stalčiaus* kažin ar reikėjo dukart rašyti (p. 278 ir 281). Lygiai vargu ar būta gyvesnio reikalo dukart minėti S. Daukanto naujadarą *valstybė* „valdžia, viešpatavimas“ (p. 176) ir *valstybė* „valdžia“ (p. 205), leksikos germanizmų *ceitunga* „laikraštis“ (p. 141 ir 206). Nors tie žodžiai eina atitinkamų terminų grupių iliustracijomis, pakartojus juos skirtingų laikotarpių kalbos aprašymuose, sunku darosi tiksliau suvokti šių žodžių istoriją. Ne visai aišku, kodėl XVIII a. kanceliarinio stiliaus skolintinis germanizmas *komanderuoti* aiškinamas naujesniąja reikšme „siųsti kur tarnybos reikalui“ (p. 141), o XIX a. pabaigos *komandieruoti* (beje, laikomas būdingesniu inovaciniu germanizmu) – senesniąja reikšme „komanduoti“ (p. 206). Žinoma, minėtos smulkmenėlės itin rėtos dideliame vadovėlio tekste ir visiškai netrikdo skaitytojo. Galima drąsiai dėkoti J. Palioniui ir „Mokslo“ leidyklai už šį unikalų, seniai lauktą apibendrinamąjį lietuvių literatūrinės kalbos istorijos veikalą. J. Palionio „Lietuvių literatūrinės kalbos istorija“ – naujas puslapis autoriaus mokslinėje kūrybinėje biografijoje ir lituanistikos istorijoje. Nėra abejonės, kad tiek sukaupta medžiaga, tiek iš jos padarytomis išvadamis knyga smarkiai viršija savo tiesioginę didaktinę paskirtį ir tampa ne tik kalbos istoriko, bet ir kiekvieno lituanisto parankine knyga, naujai nušviečiančia šiuolaikinį lietuvių literatūrinės kalbos istorijos ir kalbos istorijos apskritai tyrinėjimų visumą. Atskleidusi esmingiausius literatūrinės kalbos normalizacijos dėsningumus visais raidos etapais, J. Palionio knyga tarsi programuoja iki šiol dar nepakankamai išnagrinėtų klausimų ratą ir skatina mus intensyviai jų tyrimą.

V. Drotvinas